

УДК 811.111'373.612.2

САНДИГА Л.О.

*(Київський національний університет ім. Т. Шевченка)***ПЕРСОНІФІКАЦІЯ СМЕРТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ
DEATH IS A LIVING ENTITY В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

Стаття присвячена дослідженню концептуальної метафори DEATH IS A LIVING ENTITY, яка представляє смерть як суб'єкт. Встановлено, що в англomовному суспільстві Смерть зазвичай персоніфікується в образі особи чоловічої статі. У межах персоніфікованого бачення смерті в англomовній спільноті співіснують дві традиції: середньовічно-християнська, яка уявляє Смерть як злу істоту, та антична, яка характеризує Смерть як друга.

Ключові слова: персоніфікація, концептуальна метафора, евфемізм.

Сандыга Л. А. Персонификация смерти сквозь призму концептуальной метафоры DEATH IS A LIVING ENTITY в англоязычной картине мира. Статья посвящена исследованию концептуальной метафоры DEATH IS A LIVING ENTITY, которая представляет смерть в качестве субъекта. Установлено, что в англоязычном обществе Смерть обычно персонифицируется в образе лица мужского пола. В рамках персонифицированного видения смерти в англоязычном обществе сосуществуют две традиции: средневеково-христианская, которая представляет Смерть как злое существо, и античная, которая характеризует Смерть как друга.

Ключевые слова: персонификация, концептуальная метафора, эвфемизм.

Sandyga L. O. Personification of death through conceptual metaphor DEATH IS A LIVING ENTITY in the worldview of the English-speaking community. The article investigates the conceptual metaphor DEATH IS A LIVING ENTITY which represents death as a subject. In the English-speaking society Death is usually personified as a male. In the framework of the personified vision of Death there are two traditions: medieval-Christian, under which Death is an evil creature, and classic, under which Death is a friend.

Key words: personification, conceptual metaphor, euphemism.

Метою статті є дослідження соціокультурних особливостей персоніфікованого бачення смерті у англomовній спільноті.

Об'єктом дослідження є евфемізми, які вербалізують концептуальну метафору DEATH IS A LIVING ENTITY, **предметом** – концептуальна метафора DEATH IS A LIVING ENTITY.

Персоніфіковане бачення смерті в англomовному суспільстві представлене евфемістичними зворотами, які вербалізують концептуальну метафору DEATH IS A LIVING ENTITY. Перш за все, варто наголосити на тому, що в англomовному світі Смерть майже завжди персоніфікується в образі чоловіка [Guthke 1999, р. 26], на відміну від слов'янської (російська *Баба Яга*, чеська *Smrt*), польської та романської, зокрема, французької та італійської [Guthke 1999, р. 7], мексиканської (в Мексиці Смерть кличуть *Донья (Тімонька) Себастьяна*) та індійської (в індійській міфології Смерть у жіночій подобі створив Брахма) традицій [Guthke 1999, р. 16-18], в яких Смерть постає перед нами в образі жінки. Таке бачення смерті існувало ще у прадавній Греції, причому антипод Смерті – Життя – зображали жінкою [*Death (personification)*]. Отже, можна стверджувати, що англomовна спільнота перейняла давньогрецьку традицію.

А. С. Матвеева, яка досліджувала уособлення Смерті в англomовній поезії, зазначає, що витоки очоловічення Смерті – з одного боку, у граматичній системі давньоанглійської мови (у давньоанглійській мові іменник “death” був чоловічого роду), із другого – у дохристиянській міфології та германському й кельтському фольклорі [Матвеева 2009, с. 223]. Дослідниця зауважує, що у Біблії уявлення смерті як живої істоти, як правило, не позначається приналежністю до певного роду. Проте науковець говорить про наявність рудиментарних залишків язичницького образу смерті як живої істоти, на що вказують звертання, які супроводжуються присвійними та особовими займенниками чоловічого роду. Крім цього, у більшості випадків можна спостерігати поєднання смерті з дієсловами руху, розумової діяльності, спілкування (наприклад, “flee”, “celebrate”, “reign”, “say”), які притаманні живим істотам [Матвеева 2009, с. 224].

Дослідник персоніфікації смерті у різних мовах, зокрема в англійській, К. Гутке, вказує на те, що граматична категорія роду не є визначальною у наділенні Смерті статтю. Як приклад, вчений наводить той факт, що у германських мовах Скандинавії, де Смерть персоніфікується в образі жінки, слово „смерть” було чоловічого роду аж до Середньовіччя, коли категорія року зникла [Guthke 1999, р. 24].

Зокрема, К. Гутке стверджує, що в германській міфології та фольклорі існував також

жіночий образ Смерті: Хель, яка хоча і не вбиває, все ж має у своєму розпорядженні небіжчиків. Науковець зазначає, що Хель є водночас і богинею родючості (як і Персефона у грецькій міфології, Парка (Мойра) – римська богиня смерті, та навіть Баба Яга), і Матінкою Землею, яка уособлює в собі як початок, так і кінець, продовження роду та його закінчення. Крім цього, в ісландській сазі “Gisli” знову ж таки натрапляємо на Смерть в образі жінки, яка проголошує смерть, являючись людині уві сні. Варто зазначити, що в німецькому фольклорі Смерть приходить за душею небіжчика в якості пари – чоловіка та жінки – із серпом та граблями [Guthke 1999, p. 18].

Тут доречно згадати теорію французького дослідника А. Мальро про те, що персоніфікація смерті в особі чоловічої або жіночої статі залежить від розподілу влади у тому чи іншому соціумі. Науковець протиставляє патріархальні соціуми, в яких зазвичай займалися полюванням та війнами, матріархальним, які найчастіше являли собою аграрні угруповання. Згідно із цим розподілом, суспільства поділялися на фалічні (*phallic-penetrating*) та вагінальні (*vaginal-enveloping*). У перших смерть найчастіше траплялася з людиною через поранення у війні або бодання, розтерзання звіром тощо, що асоціювалося із чоловічим началом та батьківською силою. В аграрних спільнотах типова смерть наступала внаслідок голоду та хвороб і тому асоціювалося з позбавленням матері-годувальниці. Проте К. Гутке не погоджується із цією теорією хоча б тому, що Смерть нерідко зображають в образі жінки з такою зброєю як коса та спис, що аж ніяк не відповідає жіночому началу [Guthke 1999, с. 20]. Щоправда, можливою інтерпретацією такого образу є те, що серп є одним із найхарактерніших атрибутів аграрного суспільства, тому такий образ не є неочікуваним, навпаки – він органічний.

Впродовж усієї історії людства способи персоніфікації смерті пройшли складний шлях від її зображення як більш-менш позитивного героя (часи античності) до макабричної, зловісної, жорстокої істоти (починаючи з появи християнства і до сьогодні).

У давній Еладі ангелом смерті вважали Танатоса, який був провідником небіжчиків до царства мертвих. На своєму шляху він передавав померлих Харону, який перевозив їх через річку Стікс до країни мертвих, де на них вже чекав Аїд. Такий образ смерті є спадком, який англійська мовна спільнота отримала від античного світу. Саме тому в англійській культурі залишилося втілення Смерті як похмурого перевізника, Харона, який доставляв небіжчиків у царство мертвих – *that grim ferryman* [Death and Dying Euphemisms].

Смерть може також виступати в якості короля страхів, що відображається евфемізмом *the king of terrors* [Death and Dying Euphemisms], або її можуть також уявляти у вигляді диявола, якого змальовують як похмурого тирана пекла (*Hell's grim tyrant* [Death and Dying Euphemisms]). Грішна людина після своєї смерті матиме справу із джентльменом у літах (*to talk to the old gentleman* [Holder 2002, p. 277]). Це знову ж таки зображення диявола.

Страх та повага до смерті як до певної живої істоти виражені в прикметникові *great*, що входить до складу евфемізму *great leveler* [Holder 2002, p. 175]. У даному звороті Смерть представлена як “зрівнювач” (*leveler*), для якого не існує різниці стосовно того, хто стоїть перед нею: багатий чи бідний, християнин чи індуїст, молодий чи старий.

Християнські мотиви простежуються у персоніфікації смерті як блідого проповідника німих людей – *the pale priest of the mute people* [Death and Dying Euphemisms]. Натомість секуляризоване уявлення смерті як сплячої партнерки життя представлено евфемізмом *the sleeping partner of life* [Death and Dying Euphemisms].

З германського фольклору в англійську культуру прийшов образ Смерті як Женця з косою, що всіх вбиває (*reaper* [Holder 2002, p. 329], *to meet the reaper* [Holder 2002, p. 329]), який перетворився на загальнонаціональний символ. У межах цього символу можливі варіації: персоніфікація смерті як великого або похмурого женця (*the great reaper* [Holder 2002, p. 329] та *the Grim Reaper* [Holder 2002, p. 176] відповідно). А. С. Матвеева зауважує, що у Середні віки Женця могли зображати як скелет, труп, що розкладається, або істоту із крилами. Починаючи із XV століття, Женця „одягають” у плащ (балахон) із капюшоном, „вручають” пісочний або механічний годинник та його постійним супутником стає чорний ворон. Крім цього, цей мовчазний герой має власний транспорт: візок, запряжений білими кінями, в якому багато каміння, яке створює неймовірний гуркіт під час їзди. Забравши душу, Жнець викидає один камінь із візка. Ще одним зображенням Женця є вершник-скелет, цього разу на чорному

коні [Матвєєва 2009, с. 224].

Іншим вірогідним праобразом Женця є Крон із давньогрецької міфології. Ім'я Титана Крона, батька центральних богів давньогрецької етимології, який оскопив Урана серпом аби припинити його нескінченну родючість, було зближено народною етимологією із Хроносом, який уособлював собою час. Отже, Жнець був наділений як годинником – мірилом людського життя, так і серпом (косою), інструментом забирання останнього [Матвєєва 2009, с. 225].

З іншого боку, можемо побачити, що персоніфікація смерті може відбуватися у межах надання їй (йому) статусу друга, на якого чекають із задоволенням. Такий образ з'являється у низці віршів англословних поетів, через це його не можна вважати виключно авторським, що свідчить про його поширеність у всій англословній спільноті. Зокрема у вірші американської поетеси та письменниці Хелен Хант Джексон "*Death*": "*Ah, well, friend Death, good friend thou art; I shall be free when thou art through*" [Jackson 2005, p. 126].

Як бачимо, в англословній спільноті тісно переплелися дві традиції: антична з її ставленням до смерті як визволителя від земних страждань, та середньовічно-християнська, яка вбачає у смерті жорстокого винищувача, короля страхів. Хоча знову ж таки, у християнстві все не так просто: все залежить від образу життя людини у цьому світі, тобто справжні праведники не бояться помирати, адже на них чекає дорога до раю.

Варто зазначити, що концептуальну метафору DEATH IS A LIVING ENTITY можуть вербалізувати і неевфемістичні вирази, проте вони все одно є прикладами метафоричного представлення концепту DEATH. Тому вважаємо за потрібне навести і їх.

У проаналізованих 111 сучасних англословних надгробних промовах нами було виявлено шість прикладів вербалізації концептуальної метафори DEATH IS A LIVING ENTITY (~1% вибірки).

Смерть може прийти за небіжчиком: *When death came suddenly upon him "he had finished his mail"* [Churchill 1945], останній може стояти на порозі її житла: *[...] he seemed at death's door several times long the way* [Walsh 2008, p. 100], бути з нею віч-на-віч: *Yet he faced death with the same realism that he faced the countless political struggles [...]* [Walsh 2008, p. 100].

Олюднена смерть може мати вигляд представника суду, який приносить людині судову повістку: *He even went to one of the most difficult places on earth in the hope of talking Death out of its summons* [Walsh 2008, p. 117], або ж Провидіння, яке обирає час, коли людина має полишати цей світ: *[...] in the last four years, three other mates of mine have also decided to choose the time of their leaving, rather than let providence do its work* [Walsh 2008, p. 152].

Ще один приклад є відносно давнім, адже трапляється у промові на смерть короля Великобританії Георга VI на початку 1952 року, яку виголошував Уїнстон Черчіль. Смерть як жива істота названа компаньоном, знайомою людиною, яку померлий упізнав та якої не боявся, нарешті, другом: *During these last months the King walked with death as if death were a companion, an acquaintance whom he recognized and did not fear. In the end death came as a friend [...]* [Churchill 1952].

У проаналізованих англословних Інтернет листах близьких та родичів померлих, чия загальна кількість складає 100 одиниць, смерть як жива істота також представлена шістьма прикладами (~1% вибірки). У першому випадку йдеться про бачення смерті як привида, який прийшов за своєю жертвою: *He, too, was infected and the spectre of death sat close behind him* [Siler].

Смерть здатна підкрастися до людини та оточити її аби остання від неї не втекла: *There's so much that wasn't said just because I didn't want to spook her with her thinking that my saying all this 'lovey' stuff only meant that death was close to closing in on her* [Hejna]. А хтось вирішує припинити боротьбу із таким нападником: *In those last weeks the great ups and downs of sorrow ceased and I no longer battled against death [...]* [Siler].

Члени англословної спільноти вірять, що декому вдасться обманути смерть декілька разів та продовжити строк свого перебування на землі: *Simone cheated death more than once* [Johnson].

Олюдненою істотою може також виступати генетична хвороба, яка забрала життя померлого: *His genetic disorder, which is something that is not in the medical books, was what ultimately took his life [...]* *He [his] life was cut short, by an awful heart and genetic disease* [Fusilier], або навіть вітер: *And what that wind took at Easter was a cherished boy, a remarkable*

child with the character of a man [Elizabeth]. Хоча вітер та хворобу важко характеризувати як живих істот, проте дієслова *to take* та *to cut short*, що виражають дію, яку можуть виконувати виключно живі істоти, дають змогу вважати дані приклади зразками вербалізації концептуальної метафори DEATH IS A LIVING ENTITY.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**. В англomовному суспільстві співіснують дві традиції зображення Смерті: як бажаного друга, визволителя, з одного боку, та як похмурого та злого винищувача, женця, короля страхів, з іншого. Перша традиція є спадком з античних часів, друга сформувалася під впливом середньовічного ставлення до смерті та християнства. Спільним для обох традицій є зображення Смерті в образі чоловіка.

Перспективним видається нам вивчення концептуальних метафор на позначення смерті в ідіолекті англomовних поетів та письменників, сучасних англomовних піснях, аналіз концептуальних метафор на позначення смерті у діакронії.

Література

Матвеева А. С. Олицетворение смерти в англоязычной поэзии / А. С. Матвеева // Известия Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – № 114. – С. 222-231. Churchill W. Franklin D. Roosevelt Eulogy [Electronic resource] / W. Churchill. – 1945. – Access mode: <http://www.speaking-tips.com/Eulogies/FDR-Eulogy.aspx>. – Title from the screen. Churchill W. Winston Churchill's Eulogy for King George VI [Electronic resource] / W. Churchill. – 1952. – Access mode: <http://www.eulogyspeech.net/famous-eulogies/Winston-Churchill-Eulogy-for-King-George-VI.shtml>. – Title from the screen. Death (personification) [Electronic resource] // Wikipedia, the free encyclopedia. – Access mode: [http://en.wikipedia.org/wiki/Death_\(personification\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Death_(personification)). – Title from the screen. Death and Dying Euphemisms [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bored.com/deathslang/>. – Title from the screen. Elizabeth. Wade 1979-1996 [Electronic resource] / Elizabeth. – Access mode: <http://www.webhealing.com/hon/eliz.html>. – Title from the screen. Fusilier S. My son, the angel! [Electronic resource] / S. Fusilier. – Access mode: <http://www.webhealing.com/hon/shan.html>. – Title from the screen. Guthke K. S. The gender of death: a cultural history in art and literature / Guthke K. S. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 297 p. Hejna S. Remembering my sister [Electronic resource] / S. Hejna. – Access mode: <http://www.webhealing.com/hon/sharon.html>. – Title from the screen. Holder R. W. The Oxford Dictionary of Euphemisms / Holder R. W. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 501 p. Jackson H. H. The Helen Jackson Year Book / Jackson H. H. – Whitefish: Kessinger Publishing, 2005. – 232 p. Johnson R. Hummingbird girl [Electronic resource] / R. Johnson. – Access mode: <http://www.webhealing.com/hon/ruth.html>. – Title from the screen. Siler L. In Loving Memory of Christopher Stephen Keli'i Kahau [Electronic resource] / L. Siler. – Access mode: <http://www.webhealing.com/hon/lynne.html>. – Title from the screen. Walsh R. Great Australian Eulogies / Walsh R. – Crows Nest, NSW: Allen & Unwin, 2008. – 216p.

УДК 81'42

СЕМЕНЕЦЬ О. О.

(Запорізький національний університет)

ЛІНГВОЕКОЛОГІЯ ТА ПРОБЛЕМИ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті розглянуто можливості лінгвoекологічного підходу в аналізі процесів мовного вираження суспільних цінностей у сфері сучасної масової комунікації. Проаналізовано відображення основних тенденцій трансформації суспільних цінностей за матеріалами новинних повідомлень.

Ключові слова: лінгвoекологія, екологія мови, суспільні цінності, мас-медіа, масова комунікація, новинні повідомлення.

Семенець Е. А. Лингвoекология и проблемы языкового выражения общественных ценностей. В статье рассматриваются возможности лингвoекологического подхода в анализе процессов языкового выражения общественных ценностей в сфере современной массовой коммуникации. Проанализировано отражение основных тенденций трансформации общественных ценностей по материалам новостных сообщений.

Ключевые слова: лингвoекология, экология языка, общественные ценности, масс-медиа, массовая коммуникация, новостные сообщения.

Semenets O. O. Linguistic Ecology and the Problems of Lingual Expression of Social Values. The possibilities of Linguistic Ecology approach in the analysis of lingual expression of social values in modern mass communication are examined in the article. The major trends of social values transformation as they reflected in news reports are analyzed.

Key words: Linguistic Ecology, ecology of language, social values, mass media, mass communication, news reports.

У формуванні екології інформаційної сфери сучасного суспільства особлива роль належить чистоті та гармонійній організації мовного середовища. Лінгвoекологія – новий актуальний напрям досліджень із широким спектром обговорюваних проблем. Інтерес становлять як глобальна мовна ситуація у світі та закономірності співіснування і взаємодії мов (у людській свідомості та в багатомовному суспільстві), збереження мовної різноманітності й боротьба за чистоту мови, так і специфіка використання мовних засобів у текстах екологічної